

Nr 7

Utlåtande angående verkställd granskning av riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och förvaltning.

Enligt § 4 i den för bankoutskottet gällande instruktionen har utskottet att undersöka och granska *riksbankens* tillstånd och huru densamma styrd och förvaltat blivit, och bör utskottet därvid med synnerlig uppmärksamhet följa de fullmäktiges åtgärder, som avser metalliska kassans upprätthållande samt myntväxlingens fortgång och bestånd.

För granskningens verkställande har utskottet tagit del av *dels* fullmäktiges i riksbanken allmänna och särskilda protokoll samt direktionens och industristyrelsens protokoll ävensom protokoll från gemensamma sammanträden med fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret, samtliga protokoll för tiden från och med den 10 januari 1960, intill vilken dag ansvarsfrihet beviljats för fullmäktiges i protokollen antecknade beslut och åtgärder, och till början av innevarande års riksdag, *dels* den av riksdagens revisorer avgivna berättelsen om verkställd granskning av riksbankens tillstånd och förvaltning under år 1959, *dels ock* fullmäktiges med utskottets memorial nr 1 till riksdagen överlämnade berättelse angående riksbankens tillstånd, rörelse och förvaltning under år 1960, ävensom de redogörelser, som av styrelserna för riksbankens avdelningskontor lämnats i avseende å dessa kontors förvaltning under samma år.

Vid granskningen har för utskottet varit tillgängliga jämväl särskilda redogörelser för verksamheten vid riksbankens pappersbruk vid Tumba och vid riksbankens sedeltryckeri under år 1960.

I fråga om metalliska kassans ställning, sedelutgivning, in- och utlåningsrörelse ävensom övrig verksamhet vid riksbankens huvud- och avdelningskontor samt vid riksbankens pappersbruk och sedeltryckeri tillåter sig utskottet att för en närmare kännedom om hithörande förhållanden hänvisa till de redogörelser, som lämnats i de berättelser, vilka avgivits av riksdagens revisorer och fullmäktige i riksbanken.

Å sin utlånings- och övriga rörelse under år 1960 har riksbanken erhållit en nettovinst av 194 632 673 kronor 90 öre.

I avseende härå hänvisas till de specificerade uppgifter beträffande riksbankens vinst- och förlusträkning, som förekommer i fullmäktiges nysnämnda, av utskottet med memorial nr 1 till riksdagen överlämnade berättelse.

För den granskning av *riksgäldskontorets* styrelse och förvaltning, som åligger innevarande års riksdags bankoutskott, har utskottet tagit del av *dels* de allmänna och särskilda protokoll, som blivit förda hos fullmäktige i riksgäldskontoret från och med den 10 januari 1960, intill vilken dag ansvarsfrihet tillerkänts fullmäktige för deras i protokollen antecknade beslut och åtgärder, till och med den 9 januari 1961, *dels* den av riksdagens revisorer avgivna berättelsen om granskning av riksgäldskontorets tillstånd och förvaltning för tiden 1 juli 1959—30 juni 1960, *dels ock* fullmäktiges med utskottets memorial nr 2 överlämnade, till 1961 års riksdag avgivna berättelse.

Sedan utskottet numera fullgjort sitt granskningsuppdrag får utskottet avgiva berättelse över den verkställda granskningen.

1:o) Penning- och valutapolitiken

Konjunktursituationen i Sverige under 1960, kännetecknad av hög sysselsättning och — med bortseende från de av omsättningsskatten föranledda höjningarna — av i stort sett stabila priser får ses mot en internationell bakgrund. Den förbättring i konjunkturen som både för Nordamerikas och Västeuropas del inträdde under 1959 och som via exporten även påverkade utvecklingen i Sverige har i Europa fortsatt och förstärkts. Inom vissa länder har tecken på ett begynnande efterfrågeöverskott framträtt. De svenska exportnäringarna har stimulerats av denna utveckling. I början av konjunkturuppgången var det främst skogs- och järnindustrierna som fick kännning av den stigande utlandsefterfrågan, men under 1960 kom expansionen att mer beröra verkstads- och stålprodukter. Några starkare tendenser till internationella prisstegringar har dock inte åtföljt den ökade aktiviteten på de utländska marknaderna. Detta sammanhänger bland annat med att den amerikanska ekonomien under året företett vissa stagnationstendenser. Utvecklingen där mot en viss ökning i arbetslöshet och ledig produktionskapacitet har utövat ett dämpande inflytande på priserna på de internationella marknaderna. Till detta kommer att råvarupriserna på grund av ökad produktionskapacitet och goda skördar i producentländerna varit stabila eller något fallande.

Med den olika konjunktursituation som rått i Nordamerika och Västeuropa har den ekonomiska politiken givetvis även kommit att uppvisa betydande skillnader. Medan en viss lättnad i penning- och finanspolitiken, manifesterad bland annat i upprepade räntesänkningar, skett i Förenta staterna, har i Västeuropa de ekonomiskt politiska åtgärderna gått i skärpande riktning. De på så sätt ökade räntemarginalerna anses ha medverkat till en ökad utströmning av guld och valutor från Amerika till Västeuropa. Kapitalströmmen sökte sig främst till Västtyskland, Schweiz och Storbritannien. För att hålla inflödet av »korta pengar» under kontroll infördes

främst i Västtyskland under sommaren och hösten vissa spärrar. På hösten kom också en rad diskontosänkningar.

För den svenska ekonomin har som nämnts exporten även under 1960 expanderat starkt. För flertalet större varugrupper har utförselsiffrorna stigit betydligt, och totalt beräknas exportens volym ha ökat med drygt 13 procent under 1960. Lagerutvecklingen synes ha utgjort ett annat viktigt efterfrågeökande moment då efter en lageravveckling under 1959 följde en uppbyggnad av lagren sistlidna år. Investeringarna har även fortsatt att stiga om än avgjort mindre än tidigare år. Detsamma gäller om den privata konsumtionen, vars tillväxt under 1960 var blott cirka hälften så stark som under åren 1958—1959. Till den förhållandevis ringa ökningen bidrar i detta senare fall den återhållsamhet, som under den tidigare delen av året präglade konsumenternas inköp av främst varaktiga konsumtionsvaror och vilken följde efter den accentuerade köprushen i slutet av 1959 inför den allmänna varuskattens införande. Under senare delen av 1960 visade konsumtionsefterfrågan en mer markerad uppgångstendens.

Efterfrågeökningen resulterade i en markant uppgång av importen under 1960. Införselns volym steg sålunda med upp emot 18 procent. Den inhemska produktionen fortsatte sin stigande tendens från 1958—1959 om än ökningstakten (cirka 4 procent) under 1960 blev något lägre än tidigare. Avsaktningen torde ha sammanhängt med att tidigare ledig kapacitet efter hand började bli till fulla utnyttjad, och under senare delen av året gjorde sig viss kapacitetsbrist och knapphet på arbetskraft alltmera märkbara.

Handelsbalansens saldo visade under 1960 ett betydligt större underskott än 1959, beroende på att importen ökade mer än exporten vad volymsiffror beträffar. Prisstegringar skedde på såväl införsel- som utförselsidan. Uppgången var visserligen något större för exportprisernas del men uppvägde dock inte skillnaden i volymutveckling. Även om sjöfartsnetto och kapitaltransaktioner något förändrades i positiv riktning blev resultatet beträffande valutaställningen en utströmning av guld och valutor under 1960 om cirka 160 miljoner mot en förstärkning av valutareserven 1959 om upp emot 60 miljoner.

Den ekonomiska utvecklingen i Sverige föregående år gav anledning till en mer restriktiv ekonomisk politik. Den allmänna varuskatten infördes vid 1960 års ingång. I förening med den ökning av de direkta skatterna som de stigande inkomsterna i samhället gav upphov till ledde denna förstärkning av statsbudgetens inkomstsida till att totalbudgetens underskott för 1960/61 beräknas bli avsevärt mindre än 1959/60. Bortsett från omsättningsskattens införande har tonvikten inom åtstramningspolitiken legat på den penning- och kreditmarknadspolitiska sidan.

Med anledning av den situation som rådde på penning- och kreditmarknaden vid slutet av 1959, kännetecknad av en mycket hög likviditet, samtidigt som expansionstendenserna var starkt framträdande inom ekono-

mien, framhöll utskottet i sitt utlåtande om riksbankens och riksgäldskontorets förvaltning föregående år, att betydande risker för rubbningar av den samhällsekonomiska balansen då förelåg. Utskottet vill nu anmäla sin tillfredsställelse över att de påtalade riskerna motverkats i så stor utsträckning genom generellt verkande penning- och kreditmarknadspolitiska medel. Den rörlighet och smidiga anpassning till marknadsförhållandena som präglat räntepolitiken under 1960 anser utskottet ha haft stor betydelse för de resultat som uppnåtts. Visserligen har betalningsmedelstillgången på marknaden och kreditgivningen till näringslivet ökat i viss utsträckning, men väsentligt är att utrymmet för en fortsatt snabb kreditexpansion starkt begränsats. Utvecklingen mot en stramare penningmarknad kan till stor del sättas i samband med att statliga lån i ökad utsträckning kunnat långfristigt placeras utanför affärsbankerna. I detta sammanhang vill utskottet även framhålla värdet av gjorda strävanden att vidga marknaden för skattkammarväxlar och obligationslån. Enligt utskottets mening uppmuntrar erfarenheterna från föregående år till fortsatta ansträngningar på detta område. De försök, som gjorts att utnyttja det ändrade läget på obligationsmarknaden för att åstadkomma en reducering av emissionskön och för att skapa en större rörelsefrihet på detta område, har utskottet med intresse noterat och utskottet vill i det sammanhanget uttala önskvärldheten av att dessa försök fortsätts och förstärks.

Genom den antydda utformningen av penning- och kreditmarknadspolitiken har förutsättningarna att motverka inflatoriska störningar, som kan förväntas under 1961, väsentligt förbättrats. Den stora tillgång på likvida medel som fanns inom affärsbankerna vid slutet av 1959 har under 1960 drastiskt reducerats. Sålunda har en nedgång i likvida tillgångar om cirka 830 miljoner kronor där ägt rum. Observeras bör att årssiffran starkt påverkats av den speciella köprushen i december 1959. En i viss mån riktigare bild av utvecklingen erhålls om man utgår från läget sista november, varvid likviditetsminskningen blir 1,6 miljard kronor. Genom dessa förändringar har affärsbankerna under året i ökad utsträckning behövt upptaga lån i riksbanken. De främsta bidragande orsakerna till nedgången i banklikviditeten har varit den starkt ökade statliga upplåningen utanför affärsbankerna samt företagens insättning av medel i investeringsfonder i riksbanken. Vidare bör här nämnas nedgången i valutareserven och minskningen av det statliga utgiftsöverskottet.

Riksbankens innehav av guld och valutor steg under året med cirka 270 miljoner kronor och dess innehav av svenska och företrädesvis då statliga värdepapper ökade med omkring 1,1 miljard. I och för sig kunde en så starkt ökad statlig upplåning i riksbanken te sig mindre gynnsam, men den får ses mot bakgrunden av det förhållandet, att medel, som eljest skulle ha bildat ett likviditetstillskott på marknaden, i stor utsträckning dragits in till riksbanken genom företagens insättningar på investeringskonto. Så-

lunda har av denna anledning riksbankens skulder ökat med cirka 850 miljoner kronor. Resultatet av förändringarna på tillgångs- och skuldsidorna svarar mot en ökning i marknadstillgången på betalningsmedel på något över 300 miljoner kronor.

Riksbankens diskonto höjdes den 15 januari 1960 från 4½ procent till 5 procent. I samband därmed skärptes likviditetskvoterna för affärsbankerna. Likaså skedde då en ändring av rekommendationerna till sparbanker och centralkassor beträffande deras utlåning i åtstramande riktning.

Höjningen av diskontot återverkade på räntesatserna för de obligationslån som sedermera emitterades av t. ex. stadshypoteks- och bostadskreditkassorna. I den så ändrade ränte- och marknadssituationen kunde staten emittera ett 15-årigt obligationslån till 5½ procent ränta, som inbringade nära 1,1 miljard kronor. Emissionen innebar en omfördelning av statskulden från kortfristig upplåning i affärsbanker och postsparbank till långfristig placering i betydande utsträckning på kapitalmarknaden. Även under resten av året har statsupplåningen i möjligaste mån inriktats på kapitalanskaffning utanför banksystemet. I juni erbjöds sålunda företag att köpa korta obligationer samt skattkamarväxlar med högst ett års löptid och en ränta, som något översteg den högsta inlåningsräntan i bankerna. Och under de sista månaderna av 1960 emitterade riksgäldskontoret i syfte att stimulera och popularisera det personliga obligationssparandet en ny form av sparobligationer speciellt avpassade för en bredare allmänhet. Det nya lånet — benämnt Spar 60 — omfattar obligationer utställda i valörer om 100, 500, 1 000 och 5 000 kronor och får köpas endast av fysiska personer. Det inlöses efter 7½ år med ett belopp motsvarande 150 procent av köpspriset, vilket innebär en genomsnittlig årlig förräntning av 5,55 procent.

Vad i detta ärende förekommit har utskottet härigenom velat för riksdagen

omförmäla.

2:o) Protokoll och berättelser

Vid granskning av ovannämnda protokoll och berättelser har utskottet i övrigt icke funnit något förhållande, som påkallat särskilt yttrande från utskottets sida; vilket utskottet härmed får för riksdagen
anmäla.

3:o) Ansvarsfrihet för fullmäktige i riksbanken

Efter granskning av riksbankens räkenskaper för år 1959 har riksdagens revisorer i sin därom avgivna berättelse meddelat, att de för sin del ansåge, att ansvarsfrihet borde beviljas fullmäktige i riksbanken.

I enlighet med föreskriften i § 4 av den för utskottet gällande instruk-

tionen vill utskottet meddela, att med avseende å riksbankens tillstånd, styrelse och förvaltning under den tid, granskningen omfattat, utskottet för sin del anser, att ansvarsfrihet bör beviljas fullmäktige.

Utskottet hemställer alltså,

att ansvarsfrihet må beviljas fullmäktige i riksbanken *dels* för förvaltningen under år 1959 av bankens såväl huvudkontor som samtliga avdelningskontor i orterna, *dels ock* för de beslut och åtgärder, som finnes antecknade i fullmäktiges protokoll från och med den 10 januari 1960 till och med den 9 januari innevarande år.

4:o) Ansvarsfrihet för fullmäktige i riksgäldskontoret

Riksdagens revisorer har för sin del tillstyrkt, att ansvarsfrihet måtte beviljas fullmäktige i riksgäldskontoret för den tid revisionen omfattat.

Revisorerna har till granskning upptagit frågan om tryckningen av obligationer och därvid framhållit, att enligt den för riksgäldskontoret fastställda tjänstgöringsordningen sådan tryckning skall, där ej fullmäktige för särskilda fall annorlunda bestämmer, ske på riksbankens sedeltryckeri. Enligt vad revisorerna inhämtat har någon sådan tryckning icke förekommit på sedeltryckeriet under de tre senaste budgetåren utan i stället ett privat tryckeri anlåtats. Anledningen härtill anges vara, att sedeltryckeriet för tryckning av obligationer av nuvarande typ nödgas förbehålla sig relativt lång leveranstid samt att dess maskinpark mindre väl lämpar sig härför. Under förutsättning att obligationerna ändrades på visst sätt skulle emellertid sedeltryckeriet kunna framställa obligationerna med sin nuvarande utrustning. Med hänsyn till kostnaderna för obligationstrycket — under den nyss angivna tidsperioden uppgående till 0,5 miljon kronor — förordar revisorerna, att överläggningar upptas mellan riksgäldskontoret och sedeltryckeriet om möjligheterna att nedbringa kostnaderna genom att sedeltryckeriet övertar tryckningen av obligationerna.

I anledning av revisorernas förevarande berättelse har fullmäktige i riksgäldskontoret den 4 januari 1961 avgivit ett till riksdagen ställt yttrande. Fullmäktige framhåller, att alla statsränteobligationer, d. v. s. av riksgäldskontoret utgivna obligationer med undantag av premieobligationer, sedan en lång följd av år tryckts på sedeltryckeriet och att revisorernas uttalande därför torde ha avseende på premieobligationslånen, av vilka endast det s. k. bostadspremielånet (av år 1955) och de båda skattepremielånen (av åren 1956 och 1957) tryckts på nämnda tryckeri. Fullmäktige uttalar vidare att sedeltryckeriet med nuvarande maskinpark och tekniska utrustning i övrigt icke haft möjlighet att tillgodose de krav i fråga om säkerhet, leveranstider, kvalitet beträffande papper m. m. som måste ställas vid tryckningen av premieobligationer. I händelse av ändrade förutsättningar härutinnan kom-

mer, anför fullmäktige, sedeltryckeriet givetvis att beredas tillfälle att biträda med tryckningen av premieobligationerna, därest detta kan ske utan ökning av tryckningskostnaderna.

Vad sålunda förevarit ger icke bankoutskottet anledning till annat uttalande än att utskottet förutsätter, att liksom hittills de ekonomiska synpunkterna i förening med ovan angivna krav på obligationstrycket i skilda hänseenden skall vara utslagsgivande för var tryckningen äger rum. Därest möjligheter yppas att med tillgodoseende av nu nämnda synpunkter låta sedeltryckeriet överta obligationstrycket bör detta, såsom också fullmäktige framhåller, leda till att så sker.

I enlighet med föreskriften i § 4 av den för utskottet gällande instruktionen vill utskottet meddela, att med avseende å riksgäldskontorets ställning och förvaltning under den tid, granskningen omfattat, utskottet för sin del anser att ansvarsfrihet bör beviljas fullmäktige.

Utskottet hemställer alltså,

att fullmäktige i riksgäldskontoret må tillerkännas ansvarsfrihet ej mindre för den av riksdagens revisorer granskade förvaltningen av riksgäldskontoret under tiden 1 juli 1959—30 juni 1960 än även för alla beslut och åtgärder, som finnes antecknade i fullmäktiges protokoll från och med den 10 januari 1960 till och med den 9 januari innevarande år.

Stockholm den 7 mars 1961

På bankoutskottets vägnar:

K. G. EWERLÖF

Närvarande:

från första kammaren: herrar Ewerlöf, Fahlander, Schmidt, Ståhle, Gustaf Henry Hansson, Åke Larsson, Torsten Mattsson och Fagerström;

från andra kammaren: herrar Andersson i Ronneby, Sköldin, Boija, Regnéll och Hansson i Önnarp, fru Renström-Ingenäs, herrar Carlsson i Tibro och Hagnell.

Särskilt yttrande

av herrar *Torsten Mattsson* och *Hansson* i Önnarp.

Penning- och kreditmarknadspolitiken har i allmänhet ansetts innebära möjligheter att genom generellt verkande åtgärder styra den ekonomiska utvecklingen. Allmänt har detta slag av ekonomisk politik ansetts ha en sådan rörlighet och smidighet i tillämpningen, att en snabb anpassning efter det aktuella konjunkurläget möjliggöres.

En ovillkorlig förutsättning för att så skulle vara fallet är att penning- och kreditmarknadspolitiken får verka i hela sin vidd inom en fri ekonomi. Konsekvenserna av en sådan politik har man emellertid inte varit beredd att taga. Därom vittnar prioritetsförfarandet, vilket innebär att endast cirka $\frac{2}{5}$ av kapitalmarknaden påverkas direkt av penningpolitiska åtgärder. Den prioriterade sektorn har inte endast förtursrätt till krediterna utan den är även avskärmad från räntepolitikens verkningar. Följden härav har blivit, att den mindre, icke prioriterade sektorn, som inrymmer bland annat ett stort antal skuldsatta småföretagare, drabbats hårt av åtgärder, avsedda att tjäna en allmän ekonomisk stabilitet. Det för närvarande höga ränteläget accentuerar särskilt detta förhållande.

Den s. k. rörliga räntepolitiken har hittills i praktiken kännetecknats av endast höjda räntor. Den fyller enligt vår mening inte sin funktion som rörligt och smidigt styrningsmedel i sin nu tillämpade men begränsade omfattning så som den kunde ha gjort, om den fått verka som ett generellt medel över hela fältet. Räntepolitikens stabiliserande betydelse beskäres i samma grad som den sålunda hindras att verka. Som konjunkturpolitiskt medel kan räntepolitiken numera inte alls tillmätas samma betydelse som under tidigare skeden, bland annat på grund av att den inte får verka över hela fältet. Med hänsyn härtill och till konsekvenserna för den icke prioriterade sektorn, främst småföretagargrupperna, bör räntepolitiken tillämpas försiktigare än vad som nu sker. Vid utformningen av den ekonomiska politiken är det enligt vår mening angeläget, att räntesänkning snarast möjligt åstadkommes, till vilken fråga utskottet emellertid har att taga ställning i senare sammanhang.